

I OPPHAVET VAR SONGEN -

Det er spennande å høyre ulike menneskerøyser tolke kjensler og meiningar gjennom ord og tonar. Folkesongen, den uskolerte røysta, er vel den som mest individualistisk tolkar eit musikalsk tonemateriale.

Vår eldste salmesong har ofte sitt utgangspunkt i melodiar som har vandra både i tid og rom, og vi kan ofte fylgje linjene for våre religiøse folketonar tilbake til tyske koralar frå reformasjonstida. Mykje av salmestoffet er eit felleseige for vår europeiske songtradisjon. I dei ulike kulturar og folkeslag har desse tonane fått sitt særpreg.

Folkesongen, den solistiske syngemåten i vårt land har dyrka det vakre på den måten at utøvaren har «brodert ut» sjølve hovudlinjene i melodien slik at det kan opplevast som ein «harmoni-sering» av melodien. Dersom ein samanstill barokkens store meister og kyrkjemusikar J. S. Bach når han lagar sine variasjonar og forspel til tyske koralar, med den norske måten å brodere eller improvisere over same koral, så vil ein finne eit interessant slektskap. Ein kan seia at ein komponist, ein musikar har også songen inne i seg før den kjem ut i fingrane og ned på papiret. Songen, er utgangspunktet endå om du ikkje høyrer det gjennom røysta. Undersøkingar syner at ein instrumentalist ofte bevegar strupehovudet som til sang, medan han uttrykker melodien med sine fingrar på instrumentet.

Det er ei glede å høyre kor samspelet mellom Sinikka Langeland og Andreas Liebig utvidar vår musikalske oppleving av nokre av våre vakraste julesalmar.

Sondre Bratland

DE GAMLE JULESALMENE

Fra himlen høit jeg kommer her, synger engelen og forkynner det glade julebudskap.

Gledessang i dypt alvor skinner gjennom de gamle julesalmene som ble sunget av våre forfedre i høytidene både hjemme og i kirken. De gamle tonene ble inderliggjort og personlig utformet og finnes i en mengde varianter over hele landet. En av de mest kjente er *Et barn er født i Betlehem* hvor man mer eller mindre kan gjenkjenne originalen som en gang vandret opp gjennom Europa på 1400-tallet. *Et lidet barn så lystelig* ble kalt for *Juleverset* og dette ene verset skulle i følge Kingos salmebok synges "førend Evangelium læses af Prædikestolen ...udi Juule Hellig Dage tre gange". De som ikke kom seg til kirke på julehelligdagene hadde de samme ritualene hjemme, og det er derfor ikke underlig at den finnes i så uendelig mange varianter.

Andre salmer er dokumentert med bare noen få utforminger, og enkelte har vi ikke funnet i norsk folkemusikktradisjon. Der har jeg laget mine egne varianter. For både Bachs julekoraler og våre norske folketonevarianter har sitt utspring i de samme gamle salmetonene som vi finner i *Orgelbüchlein*, *Leipziger Choräle* og *Canonische Veränderungen*. Disse er utgangspunktet for denne julekonserten som Sinikka Langeland og Andreas Liebig har vevd sammen og spilt inn i Nidarosdomen januar og juni 2002.

Gledelig Jul!

Sinikka Langeland

MELLOM THOMASKIRKEN OG STAVKYRKJA

Salmer på vandring

Med utgangspunkt i de gamle advents- og julesalmer J. S. Bach bearbejdet i *Orgelbüchlein*, *Leipziger Choräle* og *Canonische Verænderungen*, rommer *Stjerneklang* et repertoar som spenner over halvannet årtusen frem til i dag - i skjæringspunktet mellom norsk folkekunst og europeisk kunstmusikk.

De gamle advents- og julesalmer har vært på vandring nordover. For eksempel kjenner vi adventshymnen «Veni redemptor gentium» fra Milano på 300-tallet i Norsk salmebok som «Folkefrelser til oss kom». Etterhånden har salmene fått med seg en rik ballast når de har blitt sunget i generasjoner og funnet veien inn i folkets hjerter - de har blitt folkeeie. I Norge står i så henseende Magnus Brostrup Landstads (1802 – 1880) oversettelser fra hans *Kirkosalmebog* fra 1869 i en særstilling. Sinikka Langeland synger disse i original språkdrakt, der Landstad bevisst blander ”bondesprog og kultursprog”.

Perspektivet i salmetekstene spenner fra den kosmiske dimensjonen i «Saa langt som Himlens Hvelving naar, saa langt som Sol og Maane gaar» til de helt konkrete, jordnære bilder: «Men Okse der og Asen stod» eller «Af Saba kom de Konge tre, Guld, Røgels, Myrrha ofred de». Slike bilder appellerer ikke bare til barn, men også til barnet i oss alle.

Folkesangtradisjoner

Likeledes som stavkirken har beriket europeisk byggeskikk, er folketonene kanskje Norges mest genuine bidrag til musikkhistorien. Landets topografi og beliggenhet i periferien både språklig og geografisk med lange avstander til impulsgevende europeiske kultursentra, gjorde det vanskelig å kommunisere med omverdenen. Således kunne en usedvanlig rik og levende folkesangtradisjon med sine karakteristiske forsiringer og rentempererte skalaer utvikles og bevares. Videre står de religiøse folketonene i en særstilling siden orgelets normerende hegemoni her til lands først meget sent fikk fotfeste. Helt frem til slutten av 1800-tallet og i begynnelsen av forrige århundre kunne man oppleve heterofonisk menighetssang i mange kirker på landsbygda, der folk til og med sang hver sine varianter i til dels differerende tempo og rytme.

I sentraleuropa derimot har mye av folkemusikken blitt borte. Et av de få gjenværende ”reservater” for folkesang er menighetenes likefremme, gudstjenestelige fellessang av først og fremst lutherske koraler (*Kirchenlieder* eller *Choräle*) og reformerte ”Psalmen”. Det er imidlertid på denne salmeskatten Bach tuftet sine koralkomposisjoner.

Bachs ”Klangrede”

Med bakgrunn i barokkens ”Klangrede” (klangtale), der komponistene i henhold til Affektlæren bestrebet seg på å fremme sitt budskap ved hjelp av musikalsk-retoriske figurer etter den klassiske retorikkens idealer, kan Bachs orgelkoraler forståes som hans tolkning av salmen og dens teologisk-poetiske innhold. Albert Schweitzer kalte den unge Bachs *Orgelbüchlein* en ordbok for hans tonespråk. Senere, i moden alder, redigerte og samlet Thomaskantoren større koralbearbejdelser i *17 Choräle von verschiedener Art*, de såkalte *Leipziger Choräle*. Med deres format og ruvende ”geistige” gehalt utfolder de *Orgelbüchleins* tonespråk i fullendt komposisjonsteknikk. Så undres man for eksempel ikke over at noen musikkforskere mener å kunne

fornemme under den rolig skridende bassgangen i innledende orgelkoral BWV 659 en gjenklang av Jesaja 9:2: *Det folk som vandrer i mørke får se et stort lys; over dem som bor i skyggelandet stråler lyset frem*. Albert Schweitzer snakket om og om igjen om Bach som *Tonmaler* .

Med *Canonische Veränderungen* som Bach leverte i forbindelse med sin inntreden i Lorenz Christoph Mizlers *Societät der musikalischen Wissenschaften* i 1747, oppnår han i koralvariasjonens form en likeså høy strukturell kompleksitet og "geistige" konsentrasjon som i *Kunst der Fuge* og *Musikalisches Opfer*. Utgangspunkt for dette "Glassperlenspiel" der Bach som den siste store representant for middelalderens *Ordo*-tanke trekker summen av sin kontrapunktiske kombinasjonskunst, er paradoksalt nok lutherdommens mest folkekjære julesalme, den som reformatoren selv kalte "Ein Kinderlied auff die Weihnacht": *Fra himlen høit jeg kommer her* . Alle dens 15 billedrikt fortellende vers tonesetter Bach i fem (inkarnasjonens tall!) karakteristisk differensierte variasjoner som fascinerer i sin unike forening av den mest avanserte komposisjonstekniske kalkylen og affektmessig klart tegnede, inderlig mettet klangpoesi. Et underverk er den storslåtte *Strettaen* der alle fire linjer av salmens siste vers klinger samtidig over hverandre. Et ekko av den himmelske musikken i eskatologisk perspektiv? Barokk komposisjonskunst som anvendt musikkvitenskap - mimetisk pekende på den kosmiske harmonien? Med denne rammen settes julekoralene i perspektiv fra adventtidens forventningsfulle hemmelighet til det evige livs alt overstrålende håp.

Wagner-orgelet

Nidarosdomens gediegene orgel av Joachim Wagner (1690 – 1749) fra Brandenburg er Norges fremste barokk-orgel. Etter den forbilledlige restaureringen utført av Jürgen Ahrend (Leer-Loga) i 1994/94, får nettopp Bachs orgelverker med instrumentets *Force* og klanglige friskhet og med Wagners originale prospekt Piper en usedvanlig levende og nærværende klangkoloritt i katedralens rike etterklang. CD-ens julekoraler ble for første gang i sin helhet spilt inn på dette mesterstykke innen tysk barokk orgelkunst.

Se for øvrig: 1) *Barokkorgelet i Nidarosdomen – Ringve Museums Skrifter VI* – redaktør: P. A. Kjeldsberg, Trondhjem 1995, 2) Per Fridtjov Bonsaksen: *Wagnerorgelet og en vandring gjennom Nidaros Domkirkes orgelhistorie*, Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeiders forlag, 1996.

En musikalsk reise til julestjernen

Under arbeidet med repertoaret i skjæringspunkt mellom norsk folkemusikktradisjon og Bach ble Sinikka Langeland inspirert til å legge noen av folketonene opp på mesterens "tonefølge". Således forener programmet i sin helhet det som vanligvis oppleves atskilt. Med sin presentasjon av kjent-ukjent materiale inviterer *Stjerneklang* til en musikalsk reise til julestjernen, der avstanden mellom Thomaskirken og staykyrkja er mindre enn du tror ...

Gloria in excelsis Deo!

©Andreas Liebig